

VI. TÁRGYI ÉS SZELLEMI NÉPRAJZ

Építkezés

A kilyénfalvi ember mindig igen nagy gondot fordított lakásának, gazdasági épületeinek felépítésére. Az épületek milyenségét az építőanyag, a családok anyagi lehetőségei és a mindenkori divat határozták meg.

A LAKÓHÁZAKAT az utcára merőlegesen építették. Kezdetben az erdőn, legelőn gyűjtött gömb alakú vagy lapos kövekből rakták az alapot. Az első világháború után a Kápolna-oldalból kitermelt mészkövet használták erre a célra. Az andezitbánya megnyitása óta a fundamentum céljára onnan szállítják a kőtömböket. A ház falát fenyőfából rakták. Eleinte a fenyőgerendákat gömbölyűen hagyták, utóbb oldalt lefaragva farkasfogazattal illesztették egybe. A gerendafalat kívül és belül belécezték és vakolták.

Századunk elején jött be divatba a téglapadlás. A téglát cigányok vetették és égették ki, vagy a kereskedelemből szerezték be. Újabbán építkeznek betonkockákból vagy puha égetett mészkőből is.

A lakóházak padozatát két réteg alkotja, a felső réteg két colos gyalult deszkából készült. A taposott agyagpadozat ismeretlen volt a faluban.

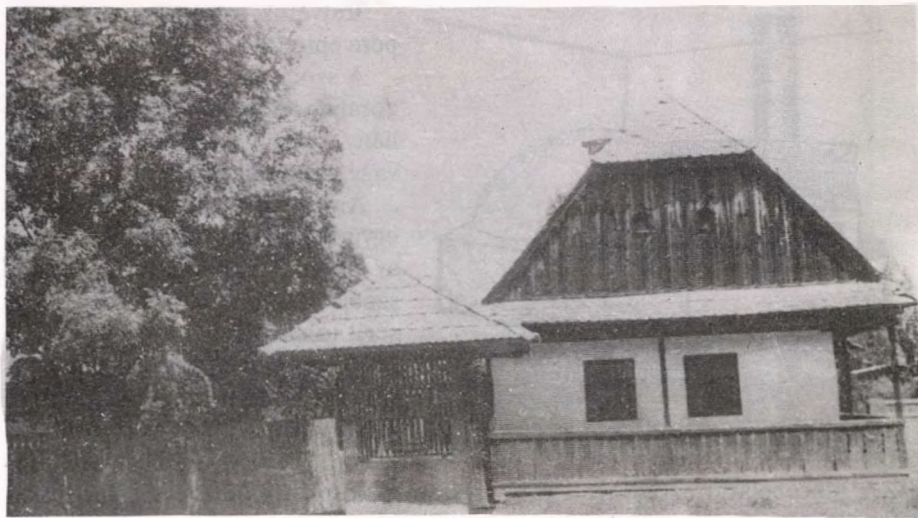
Régen az ablakok kicsik, szűkek voltak, manapság nagy kettős ablakokat készítenek. Az ablakokban virító piros muskátli pedig a kilyénfalvi asszonyok szépművészetének bizonyossága.

A szobák mennyezetét régebben gyalult susztergerendákból rakták. Újabbán az egész mennyezetet gerendákkal fedik, amelyet beléceznek és bevakolnak. Ez nagyobb stabilitást és jobb hőszigetelést biztosít.

A házak padlása gabonatarló és lomtár. A padlásra, a „hidba”, széles lépcsőszerű létrán lehet feljutni a pitvarból, az újabb épületeknél a kamrából, vagy a ház hátsó részén, a szabadból.

A tetőszerkezet is fenyőfából válogatott szarufából készült, a téglalap alakú épületeknél kakasülövel, a négyzetes házak esetében széküléssel. A tág padlástér a gabonatarló, a szemes termés mozgatását könnyíti meg. Kezdetben zsúppal fedték az épületeket, amihez cséphadaróval csépelte rozsszalmát használtak fel, amit ugyancsak rozsszalmából font kötelekkel rögzítettek a tető lécezetéhez. Egy 1820-as feljegyzés szerint a falu házainak nagyobb része zsúppal fedett volt.

Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a faluban 203 lakóház volt, ebből három kőből vagy téglából épült, 200 pedig fából; 33-at cseréppel vagy palával, 170-et zsindellyel vagy deszkával fedtek. A deszka mellett egykor kedvelt fedőanyag volt a dránica, amit bogmentes, gyakornövésű fenyőrönkökből hasogattak.

Régi faház

A padlástérbe vezették ki a konyhát, lakószobát fűtő kályha füstcsövét, és itt füstölték disznóvágás után a szalonnát, húst, kolbászt. A padlástérben szabadon terjedő füst, a kipattanó szikra gyakran okozott tüzet. Manapság már szakszerűen megépített kéményen vezetik ki a füstöt, és az udvarokon külön füstölőket építenek, a házakat kizárólag cserép vagy hullámpala fedi, és nem ritka a manzárdszerűen beépített padlástér.

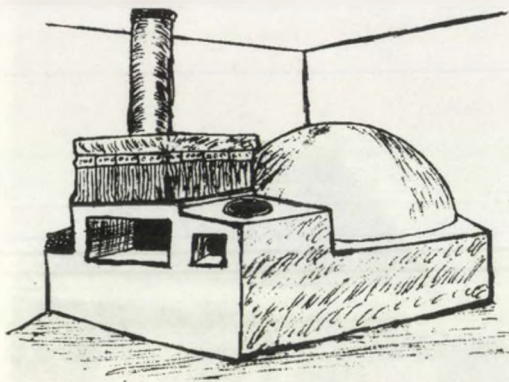
A lakóházak alakja és beosztása sokat változott az idők folyamán. A múlt századig az ún. pitvaros építkezés volt szokásban. Az utca felől volt a tiszta szoba, helyi elnevezéssel a „nagyház”, ebben álltak a legszebb bútorok, a vetett ágy, az ünneplő ruhák. Csak rendkívüli alkalmakkor (esküvő, katonalátás, temetés stb.) használták. Az épület középső részén volt a pitvar, ahonnan a nagyházba, a bejárattal szembeni kamrába és a hátul elhelyezett konyhába lehetett bejutni.

A lakószoba egyben konyha is volt, kályhával, ágygal, kihúzható kanapéval, tálassal, üveggel. A falon vagy a mennyezeten petróleumlámpa függött. Szentképek, katonasági emlékképek díszítették a szobát. A lakószobában együtt élt a család, gyakran két-három nemzedék is.

A búbos kemence csak az öregek emlékezetében él még. A lakóház mögött volt a nyári konyha, benne a „sütővel”, a kenyérsütő kemencével.

A ház egész hosszában épült a szabadon álló vagy bekerített tornác.

Később két szoba, konyhás, téglalap alakú házakat építettek, különválasztva a lakószobát és a konyhát. A második világháborút követően viszont a „kocka” házak építése terjedt el. Ezekben az utca felé eső oldalon van a két szoba, középen az előszoba, hátul a konyha, kamra, újabban a fürdőszoba.

Búbos kemence

A pincebejárat az udvarról van, és szárazon tartásuk érdekében ún. száraz kutat ásnak.

A GAZDASÁGI ÉPÜLETEK elhelyezését a telkek, a „belsősek” alakja és nagysága határozta meg. Mivel a telkek általában az utcára vagy a Visszafolyóra merőlegesen helyezkednek el, a gazdasági épületeket a telek hosszába építették, a tűzbiztonsági előírások betartásával. A nagyobb, négyzetalakú telkeken, a telek hátsó végébe, keresztbe helyezték el az istállót és a csürét.

A gazdasági épületek az állatok istállózására, a szalastakarmány téli raktározására szolgáltak. A szarvasmarhák, a lovak benntartására a legrégebb időkől fogva építettek fenyőgerendából egy-, vagy kétkötéses istállókat, az állatok létszámától függően. Újabbán téglából, betonból is építkeznek.

Az istálló fölött, a „hidba” szálas takarmányt, elsősorban szénát tárolnak. A csürét általában nagyra tervezték és egybeépítették az istállóval.

Amennyiben így egybeépült a csűr az istállóval, akkor a deszkával lepadolt rész, a csűr „köze” mellett volt az „odor”, amelyben a cséplés előtt a kalászosokat, azután pedig a szénát, szalmát tárolták. A csűr közén az állatok takarmányát készítették elő, régebben itt csépeltek. A csűr derekán volt a „rakó”, ahol szintén takarmányt tároltak

Régi gazdasági épület

A gazdasági épületek közé tartozott a fásszín, amelyben dara-

bolták és tárolták a tűzifát, tartották a gyalupadot és a gazdaságban használt szerszámokat.

A szekeres színben állnak a szekerek. Egy gazda általában egy – széna és egyéb mezőgazdasági termék szállítására alkalmas, – lajtorjás hordószekérrel, egy kisebb ládásszekérrel és egy, a rönkfa szállítására alkalmas félvágás szekérrel rendelkezett.

A téli vágásra szánt disznót a disznópajtában hizlalták. Rendszeresen a disznópajta fölé építették a tyúkolat.

Az ERDEI ÉPÍTKEZÉS is igen népszerű a kilyénfalviak körében, eltérően a többi gyergyói településtől, Gyakran építkeztek az erdei kaszálók, az orotásokban. Az erdei kaszálók a falutól messzi voltak, ésszerűnek tűnt tehát a szénát a helyszínen raktározni.

Az erdőtől körülvevett orotásokban, a nyírben a kaszálás, a széncsinálás több napot, gyakran heteket vett igénybe. Megfelelő szálláshelyről kellett gondoskodni. Így épültek fel a helyszínen vágott fenyőfából a „kicsi” házak. Faragatlan fenyőboronákból rakták, döngölt padlója volt, és benne kövekkel körülrakott nyílt tűzhely adta a meleget. Hálóhelyként priccs vagy a földre terített széna szolgált. Kezdetben ezeknek a házaknak nem volt felső padlózata, és a nyitott tűzhelyről felszálló füst tovább szállt a kéreggel, deszkával vagy dránicával fedett tető alatt. A régebben épített kicsi házak hasonlítottak a költöztethető esztenák kunyhóihoz. Az erdei kicsi házak biztosítottak menedéket a kaszálás idején az esők, viharok ellen, nyújtottak éjszakai nyugvóhelyet.

A ház mellé a tűzifa tárolására szolgáló kis fedéllel ellátott fásszint építettek. Ez később egybeépült a házzal és a tűzifa mellett itt tartották a szerszámokat is. A kicsi ház ablakát ráccsal, majd belülről feltehető táblákkal zárták be. Az ajtót leleményesen megszerkesztett – előbb fából, utóbb fémből készült – zárral biztosították.

Erdei kicsi ház és pajta

Idővel a fásszíntől elkülönült a kamra, és így alakult ki a kilyénfalvi erdei ház mai is használatos végleges formája. Ez a ház ma már beton alapra épül, deszka a padlója, belül vakolt és a fűtést korszerű kályha biztosítja. Az így épült ház az év legnagyobb részében lakható. Kaszálás, szénakészítés idején egész családok költöznek ki és magukkal viszik a háziállatokat, szárnyasokat is.

A kollektív korában, de manapság is mind többen építenek igényesebb, tágasabb, több szobás, nyaralóhoz hasonló épületeket a kaszálókön. Nem ritka a veteményeskert sem az ilyen házak körül.

A rokonság egymás melletti kaszálóin épült házai kis házcsoportokat alkotnak, s így beszélnek példának okáért a Kicsiponk dűlőben a „Jakab faluról”, a Jakab fiak erdei háziról.

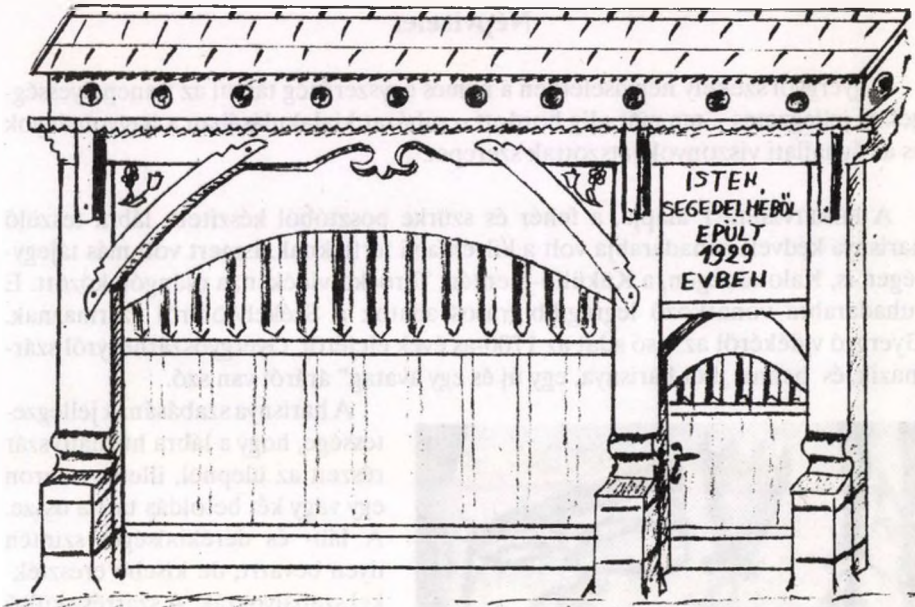
Az orotosákon levő szálláshelyekhez „pajta” is tartozott. A gömb alakú vagy faragott boronákból egyberótt istállóban tartották kaszálás idején az igás állatokat, ősszel az „őszlőbe” hajtott fiatal üszöket és borjakat, tavasszal a legelőre hajtás előtt a nagyállatokat, esetleg a juhokat. A pajta beosztása hasonlított a falubeli istállókéhoz. Néhol az istállóval összefüggő szekérszint, csúrt is építettek. A pajtát egykor zsúppal, deszkával, manapság cseréppel fődik. A padlástérben tartották az szénát, amit majd télen hordtak haza szánnal. Így tehermentesítették a falubeli csűröket, és mentesültek az emberek is a nyári csúcstevékenységben a szénaszállítás alól.

Az erdei házak a faluturizmus szempontjából is szóba jönnek. Már most is vonzák a turistákat távoli vidékekről, külföldről, és nemcsak az innen elszármazottakat, hanem az idegeneket is. Nyári estén, az őszi bágyadt napsütésben a kicsiház mellett elüldögélőnek felejthetetlen élményt nyújt a Gyergyói-fennsík látványa.

Régebben a KAPUK, KERÍTÉSEK fenyődeszkából készültek. Igen elterjedt volt a kihegyezett végű deszkából állított kerítés. Ma a kapuk többsége faváza szegezett deszkából, ritkábban lécből áll. A nagy- és kiskaput három darab fenyőfából készült, terméskőből faragott, oszlopokra rögzített kapus tartja. A kiskaput közrefogó kapusokat néha felül összekötik és be is fedik. Az utóbbi időkben terjed a fémoszlopokra szerelt dróthálós kerítés. A legdíszesebbek a galambdúc, helyi elnevezéssel a „kötött kapuk”. A kilyénfalvi kötött kapuk anyaga a fenyőfa, amely nem alkalmas az apróbb díszítések kifaragására. Ezért viszonylag szerényebben díszítettek, mértéktartóbbak ezek a kapuk.

A kötött kapu egy szénásszekér áthaladására alkalmas nagykapuból és egy, rendszerint különálló kiskapuból áll. A kiskapu feletti összekötő gerendán különböző vendégköszöntő sorok (Dicsértessék a Jézus Krisztus, Isten a fő Gondviselő), vagy az építettő gazda és felesége neve olvasható.

A kapusokat a felső részükön sarkosan díszített keresztgerendák kötik össze. E felett van a soknyílású galambdúc, melyet régebben dránicával, zindellyel, újabban cseréppel fednek be. A két szélső kapusast az udvar felé húzódó csappal kötik

Kötött kapu

ki. A kötött kapukat és az egyszerűbb kiskapukat is a famegmunkálásban járatos helybéli mesterek készítik. Napjainkban húsz kötött kapu található a faluban, de csak egy készült tölgyfából: a papilak előtt áll és díszes faragását udvarhelyi mesterek végezték. A kötött kapuk némelyike előtt kis pad található, melyen bárki megpihenhet, és ünnepnapokon „a kiülőbe” a szomszédok, rokonok egybegyűlnek megbeszélni közös dolgaikat, falujuk és a nagyvilág eseményeit.

A mezőn, az állatoktól védendő területet, a csűröskertet, felül kihegyezett deszkából álló kerítéssel kertelték be.

Az erdei kaszálók egy részét ún. „csapos” kerítéssel határolták el. Ennek készítésére a fiatal, 10-12 cm átmérőjű, lehántott fenyőt, a csapost használták fel. A kerítés felállítása a kb. 2 m-es fenyőkarók beverésével kezdődött. A karókra nyolcas formába vesszőfonatú „gúzsokat” húztak, és közéjük rakták vízszintesen a csaposokat. Az emberek, állatok, szekerek átjárására a kerítés meghatározott helyein levehető, rövid, vékony csapokat tettek. Ezt a részt nevezik „levegetőnek”, ami feltehetően a levehető szövből származik. A csapos kerítés szétszedhető, szállítható és újra összeszerelhető.

A Fenek nevű legelőt nagyméretű gömbkövekkel rakott „kőkerettel” valamint árokkal, sánccal vették körbe, amelyen levegetőket hagytak a ki és bejárásra.

A múlt század végéig a faluból ki és bevezető utakat az ún. vetéskapuk zárták, melyeket napközben nyitva tartottak, de éjjel őriztek.

Népviselet

A gyergyói székely népviseletben a nemes egyszerűség társul az ünnepélyességgel. A jellegzetes – ma már alig hordott – ruházat kialakulásában a hagyományok és az éghajlati viszonyok játszottak szerepet.

A FÉRFIVISELET alapja, a fehér és szürke posztóból készített, lábra feszülő harisnya kedvelt ruhadarabja volt a kilyénfalvi férfiakkal. Ismert volt más tájegységen is, Kalotaszegen, a Küküllő-mentén, Torockó vidékén, a csángók között. E ruhadarabra vonatkozó legrégebb írásos adatok a Székelyföldről származnak. Gyergyó vidékéről az első adat az 1700-as évek elejéről Gyergyószárhegyről származik, és benne „két harisnya, egy új és egy avatag” áráról van szó.

Kilyénfalvi harisnya zsinorozása

A harisnya szabásának jellegzetessége, hogy a lábra húzható szár részeit az ülepnél, illetve a faron egy vagy két betoldás tartja össze. A láb- és derékbőséget szintén ilyen bevarrt, de kisebb eresztékek szabályozzák. A szárrész külső felének az összevarrásába, valamint az elül alkalmazott hasítékok szélére ma általában fekete posztócsíkot varrnak. Újabban elől két ferde zsebet is vágnak a harisnyára. Ezeket a kilyénfalvi viseletben fekete zsinórból készült vitézkötéssel díszítik. A lábszár al-

jának külső felét, hogy könnyebben fel lehessen húzni, kb. arasznyi magasságig, nem varrják össze és egy csaknem 1 méter hosszúságú posztócsíkkal, „kengyellel” látják el. Ez arra szolgál, hogy a lábszárra csavarva a csizma felhúzását megkönnyítsék, ha pedig bakancsot visel a férfi, a lábszárrészt vele leköthessék. A szárok felcsúszását az aljukra keresztbe varrt „talpaló” akadályozza meg.

A székely harisnya mai formája a XVIII. század folyamán, a székely határőr szervezet katonai egyenruhájának hatására alakult ki. A katonáskodás bevezetésével ugyanis az addig a harisnyán kívül hordott inget a harisnyába tűrték be. Ennek folytán az addig bővebb öltözet helyett a szűkebb, testhezálló, addig csak a huszároknál ismert nadrágtípust általánosították. Az átalakulás folyamatát meggyorsították a Mária Terézia által felállított határőr szervezet rendelkezései, amelyek előírták, hogy a korábbi ezredenként különböző öltözet megtartása mellett az egyenruha „a népi öltözethez minél inkább alkalmazkodjék és minél olcsóbb legyen, vagyis tartsák meg az addig viselt fehér harisnyát, a zekét, a mellényt (lájbit)

és a csákót”. Sőt az egyik rendelkezés egyenesen kimondta, hogy „a viselt ruhájuk egyenruhává alakíttassék át”.

Az átalakításnak legegyszerűbb módja pedig a szűkebbre vétel, az addig lazán összevarrott részek tartós összeillesztése, valamint a csizmába húzáshoz szükséges kengyel (szártekerő) és talpaló alkalmazása volt. Ezek a sajátosságok és elemek ma is elengedhetetlen tartozékai a székely harisnyának.

Az összevarrás tartósságát szolgáló bevarrás a határórség felállításakor az ezredi hovartartozás kifejezője lett, így vidékenként változott. A Gyergyóban viselt harisnya zsinórja fekete vagy piros-fekete maradt. A zsinórozás mindig megegyezett a katonai kabát, zeke gallérjának a hajtókájára varrt posztó színével, jelezvén, hogy viselője melyik ezredben szolgál. Így honosodott meg Gyergyóban a fekete szín a férfiak zekegallérján.

A székely harisnya legrégebb fajtája zseb nélkül készült. Az első, előbb egy, majd két zsebbel készült harisnyák a múlt század végén jelentek meg. A zseb alkalmazásával egyidőben terjedt el a vitézkötés is. A zsebes vitézkötéses harisnyát kezdetben a székely lófők viselhették. Ez a rangjelzés valószínűleg még a határőr szervezet emléke. Ma általában minden székely harisnyának a díszeként megtalálható a vitézkötés. Sőt, vitézkötés díszíti a munkanapokon viselt szürke és fekete harisnyát is. Az utóbbi időben, a vastag ványolt posztóból készült harisnya mellett a vékony, ún. abaposztóból is készül harisnya, amit ünnepi alkalmakkor viselnek, a népi együttesek színpadi kellékeként.

A székely harisnya a kilyénfalvi férfiak ünnepi viselete. Az utóbbi időben főleg a papság szorgalmazására egyre gyakrabban viselik. A harisnyát régebben az aszszonyok, ma harisnyaszabók varrják. A harisnya sajátos része az ellenző, amely a két szél elöl összevarrt részei és a farcsok toldás közé esik. Tulajdonképpen egy hasíték, amely alá téglalap alakú posztót tesznek. Ezt többféleképpen szegik be. A harisnya derekát ujjnyi szélesen befelé hajtják és bevarrják. Ez a bevarrás alakítja ki a korcot, amelybe nadrágszíjat húznak.

Kedvelt nadrágviselet volt és maradt ugyancsak a katonaságtól átvett minta szerint szabott „priccses nadrág”. Az I., de még a II. világháború gyalogsága által hordott egyenruha mintájára szabták posztóból, szövetből. A priccses nadrágot csizmával és bakancssal hordják. Viselését az utóbbi időkben a városi hosszúnadrág szorítja ki.

A mellény vagy lájbi, ujjatlan, derékig vagy annál lennebb érő, elül gombolódó ruhadarab. Alapanyaga általában a fekete posztó, nyári viselet esetén pedig a vékony gyapot. Díszítés nem volt rajta. Adatok vannak arra, hogy a múlt században a férfiak hímzett bőrmellényt is viseltek. A férfiviselethez tartozott a posztóból készült zeke, ujjas, amely napjainkban is fellelhető. A zeke rendszerint szürke vagy fekete posztóból készült rövid téli kabát, amelyet fekete zsinórral és kék vagy fekete posztó, esetleg bőrrátéttel és dragonnyal díszítettek. A huszároknál szolgálók zsinórzata piros, a gyalogosoké pedig kék színű volt. A hosszúzeke vagy kacagány már csak leírásokban vagy múzeumokban lelhető fel, történelmi emlékként.

A munkanapok lábbelije még a századunk első felében is a bocskor volt, amit cserzett marhabőrből vagy talpbőrből, újabban a gépjárművek gumiabroncsából készítettek. A bocskorra és a lábszárra csavart vászon vagy posztóckocka és a póráz a lábfejet és a bokát védte. A bocskort a bőrtalpú, napjainkban a műanyagtalpú bakancs illetve félcipő váltotta fel.

Ünnepi alkalmakkor a kilyénfalvi férfiak csizmát viseltek, amelynek alakja, szabása a divat hatására változott. A csizmaviselésnek télen van gyakorlati jelentősége. Manapság azonban egyre ritkábban viselik, helyét a modern vonalú cipők veszik át.

A férfiak inge rövid, bevarrott ujjú, a harisnyába betűrve viselik. Egyenes szabású darabokból varrják, kivéve a nyakbevarrást. A hétköznapi inget egy szélből szűkre szabják, többnyire kender- és lenvászonból, újabban gyapotból készítik. Az ing nyakát eredetileg két, újabban egy gombbal zárják. Napjainkban a bevarrott ráncos székely ing helyett keménygallérú bolti ingeket viselnek a székely harisnyához.

A kilyénfalvi férfi fejfedője nyáron a kalap, télen pedig a kucsma, más néven a báránybőr sapka. A kalap általában fekete színű posztóból készül, keskeny karimával és középmagasságú közép résszel. Nyári munkák idején a szalmakalapot kedvelik. Télen fekete báránybőrből készült kucsmat hordanak, amelynek közepét kör alakban betűrve viselik. Ünnepi alkalmakkor asztrahánbőrből készült díszes sapkákat viselnek.

Hagyományos férfi alsóruhadarab volt a lábravaló, vagy gatyá, amelyet ma már nem varrnak. A lábravalót két szél vászonból készítették. Szárait egy-egy szél vászonból szabták, közepére 40-50 centiméter oldalú, négyzet alakú fenékrészt illesztettek, amelyet derékig eresztékekkel toldottak meg. Alól a szárat csak egy-két centiméterrel szűkítették el. Derekat visszaszegték, nem húzták korcba, hanem cigányboggal rögzítették. A lábravalót ritkán készítették golyocsból, többnyire kendervásznat használtak erre a célra.

A székely férfiak régi hajviseletére Orbán Balázs emlékezik, leírja, hogy a férfiak a XVIII. században hosszú haját hordták, amit be is fontak. A katonai rendtartás hatására kezdték nyírni a hajukat. Szakállt a kilyénfalvi férfiak nem eresztenek. Manapság a férfiak fodrásznál vágatják a hajukat és többen bajuszt növesztenek.

A NŐI VISELET alapja rokolya, helyi elnevezéssel szóttos szoknya, amit házilag szótt vászonból készítenek. Alapanyaga színes gyapot. A szóttos szoknya vidékenként, sőt falvanként változó. A fonal színezése, a szoknya díszítése alapján fel lehet ismerni viselőjének lakhelyét.

A kilyénfalvi szoknyát két részből állítják össze, egy felső rövidebb és egy alsó hosszabb részből. Színezésében a fekete, a piros, zöld és kék színek uralkodnak, keskeny csíkokba szöve. Gyakran szőnek bele ezüst és arany szálakat is. Sűrűn rakott. A szoknyák alját egy széles fekete, vagy egy széles és egy keskeny szalaggal

Kilyénfalvi női viselet

díszítik, ami méltóságteljes hullást biztosít a szoknyának. Csíkozása, a színek kombinációja korok szerint változik. A rokolya derekába régebben hímzett sarkú zsebkendőket is tűztek.

A szőtt szoknyához viselt kötény anyaga hasonló a szoknya anyagához. Egy szélből készítik, rakása megegyezik a szoknyáéval, az aljára bársony csíkot varrnak. Régebben a kötény a szoknyával egyenlő hosszúságú volt, most valamivel rövidebbre szabják. A kiszabott kötény egyenes, téglalap alakú. A bőségét deréknál 28-30 cm-nyire beráncolják vagy laposan lerakják.

A kilyénfalvihoz hasonló szoknyát viselnek az újfalviak is, ami a két falu közös eredetére és azonos hagyományaira utal.

A mellény vagy lájbi régebben inkább nyári és ünnepi ruhadarabnak számított. Ujjatlan, a nyaknál mélyen kikerekített, derékig vagy derékig sem érő, bársonnyal, szalaggal, gyönggyel, gombokkal és zsinórral díszített ruhadarab. Díszítése falvanként változik és a helyi jellegzetességeket mutatja. Régebben csak házi szőttekből készítették – többnyire a rokolyával megegyező szőttből. Újabban varrják még bársonyból, klottból, szatemből, selyemből is. A kilyénfalvi mellény három darabból áll: a hónaljig tartó hátrész és egy-egy szintén hónaljig érő, előrész. Az előrészek találkozásánál középen egy kb. 3 cm széles rátét – palló – van, amely eltakarja a zárókapcsokat. A pallót fehér porcelángombokkal díszítik. Ugyancsak fehér porcelángombokkal ékesítik V alakban hátközépen a bársony alját.

A mellény díszítése életkorok szerint változik. A múlt században és évszázadunk első felében az asszonyok hímzett zsinorozással díszített bundikában, „mejjbundában” jártak. A rokolyához még réklit, vizitkát, rövid derékon alól érő ráncokkal és hajtasokkal díszített flanell, posztó vagy szőtt kabátkát is viseltek.

A női viseletet több sorból álló, többnyire piros vagy fekete porcelángyöngy egészítette ki, amit kalárisnak neveztek.

A hagyományos női ing a bevarrott ujjú ingtípushoz tartozik. Az ujjait a vállhoz varrják és a derékrészhez pálka segítségével rögzítik. Az ing eleje és háta egyetlen téglalap alakú darabból áll, a vállnál nincs elvágva. Az ing vállrészét az ujj bevarrásáig ún. vállboríték erősíti. A nyakkivágás lekerekített, galléros és vállkapával van ellátva. Az anyag háziszövésű lenvászón volt. Újabban a selyemből vagy gyolcsból készített díszes ún. gyolcsinget kedvelik.

Az alsóruhák közé sorolhatjuk a vászonból varrt ingaljat (pendelyt), alsószoknyát és inget. Az ingaljnak való vásznat általában kenderből, lenből, később gyapotból szőtték, két nyüstben, vászonkötéssel 40-50 cm szélesre. Az ingalj készítésére 4 szél vásznat használtak. Általában lábszárközépig ért. A varrógép elterjedése előtt a széleket kézzel varrták össze, az alsó részen pedig hímes összevarró öltéseket alkalmaztak. Az ingalj derekát nem gallérozták be, hanem a szegés alatt egy cm-nyire orsóvéggel körbe kilyuggatták és a lyukba scritett kendercérnákat fűzik. Ezt később pertligumival helyettesítették.

Az alsószoknya a múlt század utolsó évtizedeiben terjedt el. Ebből egyszerre kettőt sőt hármat is felvettek a nők, ekképpen formálva alakjukat a kor izlésének és szokásainak megfelelően. Ma általában egy alsószoknyát vesznek fel a székely szoknya alá, amely fehér bolti gyolcsból készül. Kezdetben az alsószoknyát vegyes, kenderből és gyapotból szőtt vászonból készítették. A két nyüstben szőtt vászonba keskeny színes, többnyire piros csíkokat is beleszóttak, ami azzal magyarázható, hogy az alsószoknyát nyáron rokolya nélkül, mint felső ruhát viselték.

Az alsószoknyát két részből varrták, a felső rész csak fél szél hosszú, az alsó rész egész szél hosszú volt és egy-két singgel hővebb a felsőnél. Az alsószoknyák bőségét deréknál apró, több soros tűráncha szedték és begallérozták. A hasításokat 12 x 14 centiméter mélyen elül helyezték el, mellette kevesebb ráncot hagyva. Az alsószoknya aljára csipkét varrtak.

A kilyénfalvi asszony fejdíszje a fejkendő, amely az alkalomnak megfelelően készülhet háziszőttesből, különféle bolti anyagokból, mint a karton, selyem, gyapjú, kásmír. Régebben a fejkendő színe jelezte a viselőjének a rendi hovatartozását. A katonarendben lévő férfiak asszonyai fehér fejkendőt viseltek. Ünnepi alkalmakkor az asszonyok fehér fejkendőt kötnek, temetésen a gyász időszakában fekete fejkendőt hordanak. A fejkendőt egy kis és egy nagyobb hajtással szögletes formára tűrik, és az áll alatt kötik meg. Egy-egy asszonynak 15-20 fejkendője is volt. A háziszövésű anyagból készült fejkendőt egyre inkább kiszorította a bolti anyag.

Télen a nők hárszkenőt hordtak, amely 1,5 x 1,5 méter nagyságú, gyapjúból készült, a szélén.rojttal ellátott rácsszerkezetű ruhadarab. Háromszögletűre tűrve a fejre tették és a szarait mellnél összefogva tartották. A fej és a derék védelmére szolgáló praktikus ruhadarab. Különleges alkalmakkor fehér, máskor fekete színű hárszkenőt kötöttek.

A századfordulóig a menyasszony avatásakor az új asszony fejére csepeszt tettek, amely ünnepélyes fekete főkötő volt. A csepesz első része ráncolt hajtogatott csipkéből állt. Fekete selyemből vagy klottból készítették, gyönggyel és szalaggal díszítették. A csepeszt főleg utcán viselték, gyakran fehér kendővel kötötték le.

A kislányok hajviselete az egy vagy két ágba font copf volt. A gondos fésülés után a kétfelé választott haját két ágba fonták, a végét kötővel vagy szalaggal megkötötték, szabadon hagyták lelőgni, vagy a fonat tövéhez visszahajtva rögzítették.

A nagylányok a két ágba font haját visszacsavarták és a haj pereme mentén koszorúba a fejre csavarták és csatokkal rögzítették. Ünnepi alkalmakkor az egy

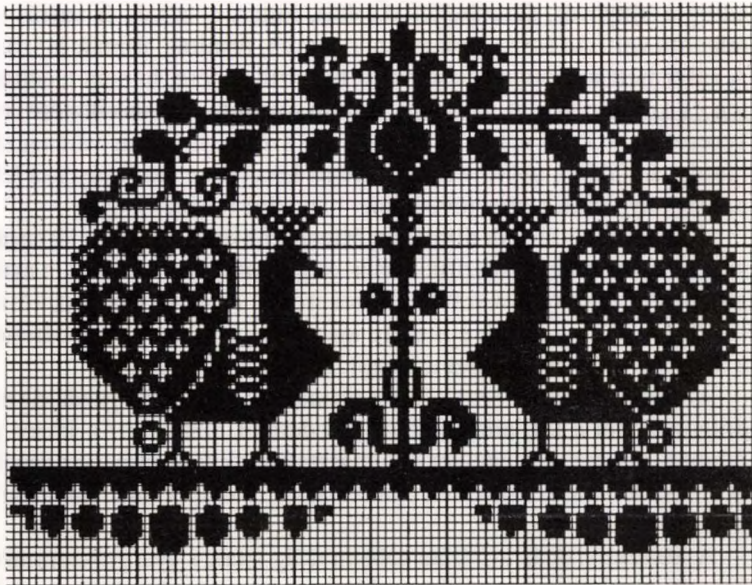
vagy két ágba font hajkötég végére piros csokros szalagot kötöttek. A lányok a fejüket nyári időben ritkán fedték be, télen fejkendőt viseltek.

A nők télen fűzős magasszárú cipőt, valamint ráncos szárú csizmát viseltek. Nyáron fekete pánglis félcipőben jártak. A lábszár védelmére télen gyapjúharisnyát húztak, a lábujjakat fagyás ellen a lábbelire húzott posztóból készült „sutuval” védték. Már a XX. század elején elterjedt a bolti lábbeli, a városi divat által diktált magas szárú fűzős cipő, nyáron a félcipő.

Kézimunka

Az asszonyok, leányok téli foglalatosságai között fontos szerepet töltött be, és tölt be ma is a kézimunkázás. A szülőktől, rokonoktól átvett mintákat, varrási eljárásokat fejlesztették tovább, gazdagították, tették változatosabbá a díszítő elemeket, vagy alkalmaztak újakat. A hímzést, varrást egyénileg vagy csoportosan, beszélgetve, énekelve végezték. Az iskolás leányok a kézimunkaórákon a hagyományos minták mellett újakkal is megismerkedtek. Így terjedt el a ma már csaknem jellegzetesnek tartott kilyénfalvi keresztzsemes minta. Erről jelentettek meg gazdagon illusztrált albumot Bakó Teréz és Bakó László 1983-ban. Ebben a könyvben a keresztzsemes varrás igen változatos elemeit találjuk, amelyek őrzik a magyaros motívumokat. A szerzők véleménye szerint a keresztzsemes hímzések elemeit va-

lamikor a szőttesek díszítményeiről másolták le a hímző asszonyok, s talán ez az oka, hogy feltűnően sok a hasonlóság a szőttesek és a keresztzsemes hímzések között. Keresztzsemes varrással általában párnát hímeznek, de gyakori a csipkés alsólepedő

Keresztzsemes minta

díszítése is. Az utóbbi időben keresztszemes hímzéssel asztalterítőket, függönyöket, falvédőket is varrnak. Kilyénfalván a piros és kék színű fonal mellett a lilát és feketét kedvelik. A hímzéshez használt finom fehér hímzőszálakat, vagy a hímzéshez szükséges vásznat nagy gonddal készítették. Nem lehetett abban egyetlen bog vagy vastagabb szál sem, ami eltorzíthatná a kivarrt mintát.

Napjainkban terjed az írásos varrás. Gazdag és változatos mintákkal telerajzot gyapotba öltött lenvászonra viszik rá a mintákat, amelyeket írásos varrással töltenek ki. Vonzó magyáros mintákkal ékes párnák, abroszok, falvédők, drapériák nagy választékát készítik a fiatal leányok, asszonyok.

A varráshoz piros, fekete vagy kék fonalat használnak. Újabban a sötétebb árnyalatú lenvászonra fehér fonallal varrnak, ami a szemnek kellemes kontraszthatást kelt.

A háziipar

A háziiparnak Gyergyóban nagy hagyománya van. A falusi családokban a férfiak és asszonyok az esztendő minden szakában, az állattenyésztés és a földművelés mellett háziipari termékek előállításával is foglalkoztak. Régebben a férfiak és a nők ruházatát, néhány divatcikknek számító ruhadarabtól eltekintve, házilag állították elő.

Míg a legfontosabb alapanyagként szereplő len és kender vetése a férfiak dolga, addig a kinyövés, áztatás, feltakarítás, fonás, a szövés és varrás a háziasszonyok feladata volt. Az asszonyok mosták, lépték, fésülték, fonták és szőtték a gyapjút is. A rátermett asszonyok nemcsak a ház szükségére, hanem eladásra is készítettek len és kendervásznat valamint gyapjúsövetet. Annak ellenére, hogy a szöttesek keresettek voltak más vidékeken is, a szövés mégsem vált igazán jövedelmező iparággá. Talán a szövetkezeti társulás keretében gazdaságossá lehetne tenni ezt, az asszonyoknak biztos jövedelmet biztosító tevékenységet.

A kilyénfalvi férfiak általában értenek az építkezéshez, jártasak a fa megmunkálásában és maguk készítik a házi- és gazdasági eszközöket, a nyírfaseprűt, villát, gereblyét, jármot, de a szánt és a szekeret is. A gazdák maguk készítették a kerítéseket, kapukat, a házak építésére ugyancsak a faluból szerződtek ácsokat, akik a legbonyolultabb építészeti megoldásokat is kiviteleztek.

Az utóbbi időkben szakképzett asztalosok a kollektív gazdaság melléküzemében dolgozták fel a fát, ami jelentős jövedelmet biztosított a közös gazdaságnak. A faluban mindig volt egy-két épületasztalos, akik rendszerint gazdálkodtak is. Régebbi asztalossal készítették a ládát, ágyat, kanapét, újabban azonban már inkább készen veszik.

A kollektívizálás korában többen dolgoztak a gyergyószentmiklósi bútorgyárban, és tanulták meg az igényesebb, exportra szánt bútorok, épületbelső készítését. A faluban működött egy-két szabó is, ők varták a szükségleteknek megfelelően

a férfiak téli és nyári ruházatát. De tudott varrni majd minden asszony. Alig van ház, ahol ne lenne korszerű varrógép. Az egyszerű ruhadarabok összeállításán kívül többen a legkorszerűbb, igényesen szabott ruhákat is megvarrják. A varráshoz értő nők egy része a gyergyószentmiklósi állami és szövetkezeti textilüzemekben és varrodákban dolgozik. A varráshoz értő asszonyok, leányok összefogása kisipari termelőszövetkezet formájában azonban még várat magára.

A kovácsok patkolják az állatokat, élezik, javítják a mezőgazdasági munkaeszközöket és végzik el a legkүнfélébb vasmunkákat. A vasból, drótból készült kapuk az utóbbi években jelentek meg, de nem örvendenek különös közkedveltségnek. A faluban dolgozó cipészek csaknem kizárólag javítással foglalkoznak, de korábban rendelésre is készítettek női és férfi lábbeliket. A falu mészárosai régebben rendszeresen ellátták friss marha- és juhhússal a lakosságot. Disznóhúst mészárszékből nem vásároltak az emberek, azt a saját vágásukból biztosították. Húsipari termékek készítése és árusítása nem volt szokásos a mészárszékekben. Ugyancsak a mészárosok árusították ki az ún. elkárosult szarvasmarhák húsát, ami azt jelentette, hogy a balesetben vagy egyes, nem fertőző betegségekben elpusztult állatok húsát a hatósági ellenőrzés után értékesítették. A lakosság igyekezett az elkárosult állat húsából vásárolni s így támogatni a kárt szenvedett gazdát.

A kádár, kerekese mesterséget alkalomszerűen űzték egyes férfiak, de főleg saját szükségletükre dolgoztak, és csak ritkábban készítettek rendelésre csebet, kádat, szánt vagy egyéb, a mezőgazdaságban, növénytermesztésben használt munkaeszközöket. A kötélveréssel a század első felében még foglalkoztak, de ma már kihalt ez a mesterség.

A népi műveltség és hagyományai

Ha a falu művelődéstörténetét akarjuk vázolni, akkor az iskolához és a templomhoz kell visszatérnünk. Ez a két intézmény élcsztgette és tartotta ébren évszázadokon át a lakosság érdeklődését a kulturális események, rendezvények iránt, növelték az emberek tudásszomját és vonzódását a szép iránt. Több lelkipásztor és néptanító évtizedeken át maradt a faluban, dolgozott a falu felemelkedéséért és az emberek megbecsülték a művelt, szorgalmasan munkálkodó értelmiségieket. Az iskolatörténet adatai azt sugallják, hogy a kilyénfalviak már régen is írni-olvasni tudó, művelődő emberek voltak.

A falu lakossága társadalmilag nem rétegződött, ezért nem csupán a mindennapi életük zajlott egyazon módon, hanem műveltségi szintjük, mulatságaik, kulturális megnyilvánulásai is azonosak voltak, mindenki részt vett azokon. Számukra a kulturális életet irányító papok, tanítók, kántorok példaképpül szolgáltak, rájuk feltekintettek.

A művelődési életre vonatkozóan az elmúlt századokból nincsenek adataink. A mindennapi fárasztó és sürgős mezőgazdasági idénymunkák nagyon igénybe vették

az embereket, és csak a hétvégi munkaszüneti napon, vasárnap kerülhetett sor mulatságra. A vasárnapi szentmisét követően délután a fiatalság a táncba igyekezett, és az est beálltáig állt a bál.

TÁNCOK

A táncmultság, helyi elnevezéssel tánc, kezdetben háznál zajlott, ahol egy nagyobb szobát vettek bérbe a rendezők. A nagyobb gyermekek, akiknek nem volt helyük a nagyok társaságában, a csűrben gyakorolták az első tánclépéseket szájharmonika ütemére.

1933 után, mikor a kultúrterem felépült, a vasárnapi táncokat, farsangi mulatságokat, bálakat a nagy, színpaddal ellátott teremben rendezték civilizált körülmények között.

A táncokat a katolikus egyházi ünnepek rendszabályai szerint szervezték. Farsangi mulatságokat tartottak januártól húshagyó keddig. A nagybőjt idején, hamvazószerdától húsvétig tilos volt minden zenés multság. Húsvétól kezdődött újból a táncok, esküvők időszaka. Nyáron, kora ősszel a mezőgazdasági idénymunkák idején nem szerveztek rendszeresen vasárnapi táncmultságot. Ősszel az advent kezdetéig újból rendszeressé vált a vasárnapi tánc. Ezt az időszakot a katalini bál zárta be. November végétől karácsonyig, illetve a szilveszteri bálig nem rendeztek zenés összejöveleteket.

A vasárnapi táncot hagyományosan a besorozott legények rendezték. A zenészeket egy-egy alkalomra, vagy a farsang egész idejére megfogadták, velük egyezséget kötöttek és pénzzel, tűzifával, élelmiszerral vagy egyéb mezőgazdasági termékkel fizettek. A legények voltak a „gazdák”, ők feleltek a zenekar helyszínre szállításáért, ellenőrizték a teremben a belépést, felvigyáztak a rendre, rendreutasították a rendbontókat. A tánc előtt berendezték a termet, a multság befejeztével kitakarították azt.

A zenekar egy vagy két hegedűsből, egy cimbalmosból, egy nagybőgősből állt. A II. világháborút követően egy tangóharmonikást is bevettek a zenekarba. A zenészek régebben Újfaluból jöttek, később alkalmazták a helyi népi zenekart is. A falunak fűvös zenekara nem volt.

A táncba belépődíjjal lehetett bemenni, aminek az összege változó volt a fiúk, a lányok, nagyobb gyerekek és a lányokat kísérő asszonyok számára. A táncba a legények és a lányok csoportosan mentek. Ha egy lánynak komoly udvarlója volt, az kísérte el. A táncnak meghatározott műsorrendje volt, amely azonban változott az idők folyamán. Kezdődött egy keringővel, ezt az utóbbi időben követte egy tangó majd a csárdás. Ezután szünet következett, majd újabb keringőt, tangót és csárdást táncoltak. A táncba felkérés a legény feladata volt és a felkérés az említett három táncra volt érvényes.

A táncmultság hagyományosan a ceppellel fejeződött be, amely egy – németes

jellegű – gyergyói kórtánc. A ceppelre csak azokat engedték felállni, akik tudták a táncot, ugyanis a kör kialakítása nagy helyet igényelt. A gyergyói falvakban játszott ceppelnek meg volt a minden falura jellemző változata. Kilyénfalván a 12 figurájú ceppelt táncolják, közöttük rövid szüneteket tartanak. Az egyes figurák szövegét a táncosok éneklék is. A zenészek rátermettsége, gyakorlata tette színessé, változatosá ezt a kedvelt táncot. A ceppel után még egy csárdást táncoltak, és ezzel befejeződött a hagyományos kilyénfalvi táncmulatság.

A táncmulatság tetőpontját húshagyatkor érte el. A ma már csak az idősebbek emlékezetében élő rendezvények „kövér csütörtökön” kezdődtek, amikor a „gazdák” elindultak fát és tojást gyűjteni. A begyűjtött fát a zenészek kapták, amiért húshagyatkor zenéltek. A tojás egy részét ugyancsak ők kapták, másik részét a rendezők fogyasztották el italozás közben. A táncok sorozata „kövér” csütörtök délutánján kezdődött, követte ezt a szombat este, folytatódott vasárnap délután, este, hétfőn délután. Húshagyó kedden egész napos mulatság következett. Dél előtt a fiatalság a zenészekkel együtt elment a pap udvarára, ahol a pap megköszönte a látogatást, megvendégelte a fiatalokat, azok táncoltak, közben a beöltözött maszkurák leszedték a pap gyümölcsfáiról a nemlétező gyümölcsöt, szórakoztatták az egybegyűlteket, riasztgatták a gyermekeket. A húshagyó keddi tánc éjfélig tartott, másnap, hamvazószerdán a fiatalság testületileg ment a szentmisére, utána a legények felválták a pap tűzifáját.

A húshagyati táncok időszakában az egymásra talált párok együtt jártak a mulatságba és a leányok virágot tettek a párjuknak választott legények sapkájára. Szokásban volt a húshagyat keresése. A legények lécre lámpást kötöttek, és azzal keresték a hidak alatt, csűrökben a farsangot lezáró húshagyatot.

A táncmulatságok nemcsak a szórakozást jelentették, hanem az ifjúság közösségi tudatának a kialakításában, fejlesztésében is szerepet játszottak. A szervezett, ellenőrzött táncok a hagyomány őrzését szolgálták, kulturált viselkedésre nevelték a fiatalokat. A táncba eljártak a lányos anyák is, akik üldögélve nézték végig a fiatalok mulatását. Házas emberek nem látogatták a vasárnapi táncmulatságokat. Az iskoláskor utáni süldő legénykéket és leánykákat bizonyos megkötéssel engedték be a terembe a rendezők, részvételük a tánokban szintén korlátozva volt, hogy ne zavarják a felnőtt fiatalok mulatságát.

BÁLOK

Húsvétkor, Katalin napján, Szilveszterkor színelőadásokkal, műsorral egybekötött bálokat rendeztek a faluban, önállóan rendeztek bált a tűzoltók, a rekruták. Szüretibál Kilyénfalván nem volt és ma sincs szokásban.

A bálok műsorát a fiatalok közül szervezett színjátszó csoport állította össze. Ritkán a szomszéd községek együttese is eljötték a faluba, mintahogy a kilyénfalvi színjátszók is elmentek Gyergyószentmiklósról és más gyergyói helységekre.

Vegyes kórus 1932-ben

Helybéli színjátszó csoportról az első írásos emlék 1913-ból maradt fenn. Az előadott népszínmű címe: *Az örök törvény*. A bemutatott darabok magyar népszínművek voltak, amelyek a falu mindennapi életét, a katonasorsot, a betyárvilág eseményeit ábrázolták általában idealizált formában. Az első világháború visszavetette a falu kulturális fejlődését. A húszas évek közepétől az erdélyi magyar falvakban és városokban a művelődés erőteljesen fejlődött.

A falvakban énekkarok, műkedvelő-, színjátszó- és népitánc csoportok alakultak s kezdték el működésüket. Újjáéledtek a régi népi hagyományok, népszokások, népművészet. E hatalmas kulturális mozgalom Csík megyei kezdeményezője és szervezője Domokos Pál Péter csíksomlyói tanár volt. Ebből Kilyénfalva sem maradt ki. Itt is megalakult a fiatalok műkedvelő színjátszó és népi tánccsoportja, a férfi énekkar. Szervezői és vezetői Péter Árpád és felesége, valamint a falu kántortanítója, Kristó László voltak. A művelődési élet szervezését elősegítette az iskola épületéhez hozzátoldott kultúrterem átadása, amelyre 1933. november 20-án került sor ünnepélyes keretek között. A falu fiatal színjátszói ez alkalommal a *Juhász legény, szegény juhász legény* című népszínművet mutatták be nagy sikerrel. A művelődési terem házszabályzatát az egyháztanács jegyzőkönyvében rögzítették.

A harmincas évek elején egy, négy- vagy öt tagú népi zenekar létesült. Szervezője és vezetője Kolozsi Bálint volt, aki maga készítette a hegedűket és tanította be a zenekar tagjait. Rövid idő alatt olyan gyakorlatra tettek szert, hogy nemcsak a faluban, hanem a szomszédos falvakba is őket hívták el zenélni a bálókba. Több alkalommal léptek fel műsoros előadásokon, játszottak nótákat, népdalokat. A

A Jujanko című színmű szereplői 1941-ben

zenekar ott volt a szomszédos falvak zenekaraival együtt rendezett gyergyói zenei vetélkedőkön, ahol 1934-ben elnyerte a vándorszerleget. 1935-ben a *Gyimesi vadvirág* című népszínmű szerepelt a farsangi bál műsorán. A következő években a színi előadások, műsoros esték rendezését engedélyhez kötötték, ami megnehezítette a művelődési élet szervezését.

1940-1945 között ünnepélyes keretek között emlékeztek meg a falu lakói a nemzeti ünnepeinkről.

A II. világháborút követően a Magyar Népi Szövetség szervezésében újjáéledt a falu kulturális élete. Jellemző erre az időszakra, hogy 1945-1947 között a falu műkedvelői kilenc színművet mutattak be a művelődési otthon színpadán és más gyergyói községekben. 1948-ban a *Dúsgazdag* című színdarabot mutatták be.

A szocialista kultúra terjesztésének korában a kollektív gazdaságok életét dicsőítő egyfelvonásos színdarabok előadása volt kötelező.

A színházi előadásokon, kultúrprogramokon a falu lakossága egyemberként vett részt, a terem zsúfolásig megtelt minden alkalommal. Az előadást tánc követte, majd éjfél tájban vacsoraszünet következett. Az otthon elfogyasztott vacsora után főleg a fiatalok visszatértek, és a vasárnapi táncokra jellemző módon folyt a mulatság reggelig.

Évente külön műsoros bált rendeztek a tűzoltó testület tagjai, valamint a rekruták.

Az 50-es évektől kezdődően a színház iránt érdeklődők bérleteket váltottak a

Színjátszók 1970-ben

marosvásárhelyi, sepsiszentgyörgyi, kolozsvári, szatmári magyar színházak gyergyószentmiklósi előadásaira, ahova bérelt autóbuszokon érkeztek.

A televízió elterjedése a faluban fellazította a régi bálók hagyományos hangulatát. Az előadások után hazaszállingózó emberek már nem térnek vissza a közös mulatságba, inkább a családban nézik a televízió műsorát. A városi, távoli munkahelyeken dolgozó fiatalok közül egyre nehezebben lehet színjátszó meg táncsoportot szervezni.

A vonós népi zenekar is újraindult a II. világháború után. Kulturális eseményeken, évfordulón, hivatalos rendezvényeken szerepeltek és zenéltek a táncmulatságokon, bálokon. A zenekar ma is működik. 1931-ben alakult és 1940-ig létezett egy színvonalas felnőtt vegyes kórus. A kórus a falu kulturális rendezvényei mellett részt vett a Gyergyói-medence kórusversenyein, énekelt az egyházi ünnepeken, temetéseken, püspöki látogatáskor, névnapokon. A római katolikus iskolának volt gyermekkórusa.

1934-ben szerveztek egy ifjúsági táncsoportot, amely a *Botos tánc*cal szerepelt sikerrel az *Ezer székely lány* rendezvényein Csíksomlyón, majd a Marosvásárhelyen megrendezett erdélyi kulturális napokon. Utolsó szereplésük Marosvásárhelyen volt 1951-ben.